

**ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

На правах рукопису

**КЛЕПІКОВ
Андрій Олександрович**

ФЕНОМЕН КОМУНІКАЦІЇ В СВІТІ КУЛЬТУРИ

спеціальність 09.00.04 -
- філософська антропологія та філософія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ - 1996

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті філософії НАН України.

Науковий керівник: доктор філософських наук
БИСТРИЦЬКИЙ Євген Костянтинович

Офіційні опоненти: 1) доктор філософських наук,
член-кореспондент НАН України
ПОПОВИЧ Мирослав Володимирович
2) кандидат філософських наук
СТЕПАНЕНКО Віктор Петрович

Провідна організація: Державний педагогічний університет
ім. М. Драгоманова (кафедра філософії).

Захист відбудеться "28" червня 1996 року о 14-тій
годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.25.04 в
Інституті філософії НАН України за адресою:
252001, Київ-1, вул.Трьохсвятительська,4.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Інституту
філософії НАН України за адресою: 252001, Київ-1,
вул.Трьохсвятительська,4.

Автореферат розісланий "27" травня 1996 року.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філософських наук

Є. І.АНДРОС

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00753798 (\$)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження.

Сучасній суспільно-культурній ситуації в Україні притаманні дві, на перший погляд протилежні, тенденції, що пов'язані насамперед з крахом тоталітарної ідеології та трансформацією відповідних соціально-політичних інститутів.

З одного боку, сьогодні зростає інтерес до сфери культури, передусім, до проблем національної культури, що пов'язане із складними процесами індивідуального та колективного самовизначення людей, державним утвердженням української спільноти. Ці пошуки національної ідентичності супроводжуються особливою увагою до питань відродження національної культури, збігаються з пробудженням національного почуття, відтворенням тягlosti етнокультурних традицій.

В світоглядно-філософському плані національно-культурної рухи сьогодення тяжіють до опертя на позарациональні - романтичні, міфотворчі, колективно-родові - уявлення, образи та поняття. Про це свідчать численні "культурологічні", "культурософські", "історіософські" публікації та їхня теперішня популярність, так само, як і переміщення професійно-філософської уваги до творів представників нерационалістичних напрямків світової та вітчизняної думки (Шопенгауер, Ніцше, Донцов, Юнг та інші).

Разом з тим, з другого боку, незаперечною є тенденція культурно-світоглядної орієнтації на норми та цінності розвинутих демократичних суспільств. Існує стійке розуміння необхідності всебічної рационалізації та модернізації життя

суспільства у відповідності до стандартів розвинених країн сучасного світу. Зростає чутливість громадської думки до взірців універсальних цінностей цивілізації: відкритого, громадянського суспільства, правової регламентації суспільного буття, свободи преси та розвинутих засобів масової комунікації (інформації), наявності розвинутого політичного дискурсу. Тобто йдеться про становлення раціональних норм та цінностей впорядкування суспільного буття, починаючи із сфери повсякденної життєдіяльності й закінчуючи цариною спеціалізованих форм творчості та праці.

В найсучаснішій філософській літературі ця тенденція поглиблення раціоналізації суспільно-культурного співбуття людей найбільш рельєфно відтворюється через поняття комунікативної раціональності та феномену комунікації взагалі, тобто нагальності комунікативної раціональності для нашого часу.

Ділема, що її містить у собі сучасна нам суспільно-культурна ситуація трансформується в проблему для індивіда, для громадськості, для влади. Намагання практичних вирішень цієї проблеми в більшості випадків випереджають її публічне обговорення, теоретичний аналіз, філософське осмислення, що призводить до непередбачених наслідків, індивідуального, суспільного та національного драматизму життя.

Необхідність об'єднання цих фундаментальних тенденцій є нагальною потребою сучасної філософської думки, так само і нашої суспільної та теоретичної історії. З'ясування умов їхнього поєднання в єдність культурно-історичного процесу, висвітлення оптимальних світоглядних засад утвердження національно-етнічних спільнот в сучасному світі можливе лише в

перспективі подальшого розповсюдження принципів комунікативної раціональності, в тому числі на сферу етно-національних проблем культури.

Дане дослідження якраз й виходить з можливості об'єднання двох фундаментальних напрямків аналізу суспільно-культурного буття людини. Онтологічний підхід до культури, що він розвивався в останні роки в межах вітчизняної філософської думки, спрямований на обґрунтування неможливості граничної раціоналізації буття людини в культурі. Вихідний екзистенційно-вольовий шар культури проявляється в позараціональній силі етнокультурної традиції, що можна проілюструвати стихійними національними рухами, непередбаченими суспільно-культурними подіями. З іншого боку, сьогодні необхідно виробити універсальні норми та принципи комунікації, обґрунтувати універсальне підґрунтя взаєморозуміння та співіснування, моделі різних етнокультурних орієнтацій.

Якщо перший підхід розроблений та обґрунтований в межах онтологічного підходу, то комунікативна філософія поки що є предметом лише нечислених історико-філософських досліджень.

Ступінь розробленості теми.

Проблема комунікації в контексті культури постає як точка перетину теоретичних інтересів кількох наукових дисциплін: філософії, соціології, психології, логіки та методології науки, політології. Ця тема є справжнім відкриттям філософії ХХ століття: вона так чи інакше присутня в усіх основних філософських напрямках.

Але як автономна філософська проблема вона постала лише

в 80-90-х роках в німецькій комунікативній філософії. Наше дослідження спирається на методологічні розробки Ю.Габермаса та К.-О.Апеля.

Дослідження комунікації в межах цієї традиції у вітчизняній філософії впроваджено в працях А.М.Єрмоленка (в контексті етичної проблематики), Л.А.Ситниченко (в контексті аналізу феномену комунікації), А.М.Лоя (в контексті актуалізації проблеми інтерсуб'єктивності) та ін.

Суттєве значення в дослідженні комунікативного характеру буття людини в культурі має онтологічний підхід до культури (Є.К.Бистрицький, В.А.Малахов, С.В.Пролеєв), та аналіз "суспільності", який здійснив В.П.Іванов в парадигмі світоглядного підходу (В.І.Шинкарук, П.В.Копнін, В.Г.Табачковський, М.Ф.Тарасенко), а також праці М.К.Мамардашвілі, В.М.Межуєва, Е.Ю.Соловйова. В горизонті авторської уваги були присутні дослідження комунікації в контексті епістемології культури, логіки та філософії мови (А.Т.Ішмуратов, С.Б.Кримський, В.М.Мейзерський, Б.О.Парахонський, М.В.Попович).

Застосування сучасних методологій, в тому числі й комунікативної, до аналізу культури та політики посткомуністичної доби впроваджене авторами книги "Політологія посткомунізму" (Є.Бистрицький, О.Білий, В.Вовк, О.Дергачов, Н.Костенко, С.Макеєв, В.Полохало, М.Томенко).

В радянській філософії проблема комунікації переважно аналізувалася в межах діяльнісного підходу як специфіка суб'єкт-суб'єктних відносин, а також в поняттях суспільних відносин, форм людського спілкування, діалогу (Г.С.Батищев, М.М.Бахтін, В.С.Біблер, Л.П.Буєва, О.Г.Злобіна, М.С.Каган).

Під кутом зору фундаментального значення мови в культурі ця тема є предметом філософської герменевтики (В. Дільтей, М. Гайдеггер, Г.-Г. Гадамер, П. Рікер). Комунікація в культурі в контексті відношення до Іншого аналізується в діалогічній філософії М. Бубера, в концепції "буття-для-Іншого" Ж.-П. Сартра, в поняттях "буття-з-іншим" та "спів-буття" М. Гайдеггера, в концепції персональної та наративної ідентичності П. Рікера, в дослідженні "автентичної" та "неавтентичної" комунікації К. Ясперсом та О. Больновим.

Комунікативна методологія застосовується до аналізу різних сфер людської життєдіяльності - економіки (П. Ульріх), політики (Ю. Габермас), ідеології (автори збірки "Герменевтика та критика ідеології" (1972)), екології (В. Гьосле, Г. Д. Кляйн, П. Ульріх), педагогіки (Б. Бурнер, А. Мірнмайер) тощо.

Отже, в німецькій комунікативній філософії та деяких сучасних філософських течіях створені достатні теоретичні передумови для постановки питання про дослідження проблеми комунікативного аналізу культури.

Мета дослідження.

Метою дослідження є обґрунтування комунікативного характеру буття людини в культурі, вироблення відповідної методології та понятійного апарату для дослідження актуальних проблем сучасного культурного життя.

В зв'язку з цим для вирішення постає низка завдань:

- дослідити теоретичні та методологічні коріння комунікативної раціональності в культурі та філософії доби Модерну

за допомогою аналізу основних форм, понять, методів, в яких традиційно поставала проблема комунікації; виявити обмеженості аналізу проблеми комунікації на засадах філософії суб'єктивності;

- виробити, спираючись на аналіз сучасної комунікативної філософії, адекватну методологію дослідження культури; здійснити рецепцію та частково самостійно сформулювати відповідний понятійний апарат;

- застосувати комунікативну методологію до найактуальніших проблем сучасної філософії культури: знаходження комунікативних засад взаєморозуміння та співіснування в добу мультикультуралізму, конфлікту культур, осмислення універсального значення феномену національної культури;

- розширити межі застосування (предметне поле) комунікативної філософії черед дослідження умов можливості комунікативної трансляції екзистенційних сенсів в культурі;

- спираючись на отримані теоретичні результати, дослідити практику становлення публічного дискурсу - оприлюдненої комунікації в сучасній українській культурі та політичному житті.

Методологічна та теоретична основа дисертації.

Методологічна основа дослідження безпосередньо пов'язана з теоретичними джерелами дисертації.

По-перше, провідною методологією дослідження є комунікативна методологія, основні положення якої були розроблені К.-О. Апелем та Ю. Габермасом.

По-друге, дослідження є методологічним продовженням он-

тологічного підходу до культури як вихідного способу людського буття, що його розробляли співробітники відділу філософії культури Інституту філософії НАН України.

Таке поєднання методологічних стратегій призвело до необхідності розширити межі застосування уявлень комунікативної філософії в напрямку дослідження екзистенційних шарів культури (буття людини в культурі). Прояснення комунікативного виміру екзистенції здійснено на основі переосмислення ідей Ф. Ніцше, Г.-Г. Гадамера, М. Гайдеггера, Е. Гуссерля, Ж.-П. Сартра.

По-третє, дослідження спирається на методологію поєднання філософії культури та філософії політики, яка була розроблена авторським колективом книги "Політологія посткомунізму" (Є. Бистрицький, О. Білий, В. Вовк, О. Дергачов, Н. Костенко, С. Макеєв, В. Полохало, М. Томенко).

Наукова новизна дослідження.

На основі застосування принципів і понять сучасної комунікативної філософії до аналізу граничних засад культури доби Модерну (Modernity) та сучасної культурної ситуації обґрунтовано положення про комунікативний характер буття людини в культурі та розроблена система уявлень про засади співіснування культурних спільнот на основі комунікативної раціональності.

Основні елементи новизни:

- досліджена історико-філософська перспектива вироблення сучасного поняття комунікативної раціональності; виявлені ті положення комунікативної методології, які є продовженням

культурного "проекту Модерну"; доводиться сутнісна обмеженість філософії суб'єктивності у вирішенні проблеми комунікації в контексті культури та практична небезпека безпосереднього втілення просвітницько-утопічного світогляду в культурно-суспільне життя; прояснюється значення таких понять, як "суспільний договір" (Гоббс, Руссо), "публічність" (Кант), "об'єктивний дух" (Гегель) тощо, в яких поставала проблема комунікації в філософії доби Модерну та розвинення яких вимагає сучасний розвиток філософії культури;

- предметне поле методології комунікативної філософії поширюється у напрямку філософських досліджень культури, в результаті чого доводиться комунікативний характер буття людини в культурі; обґрунтовуються комунікативні принципи конституювання та існування культурних спільнот; основні поняття комунікативної філософії - апріорі комунікації, комунікативна раціональність, комунікативна дія, дискурс, комунікативна спільнота, життєвий світ та система та інші - застосовано для розробки й систематизації концептуального апарату філософських досліджень культури.

- розроблена система уявлень про засади комунікативного осмислення національної культури та ситуації мультикультуралізму; обґрунтовано положення про дискурсивні підвалини взаєморозуміння та співіснування різних культурних спільнот; доводиться, що поняття національної культури органічно включає раціонально-універсалістські принципи міжлюдської комунікації; зроблений висновок про неможливість та небезпечність редукції феномену єдності національної культури до образів позараціональної етнокультурної спільності, яка однозначно ґрунтується на архаїчних пластах свідомості, міфологе-

мах, "німотних" схемах родового світобачення;

- здійснюється інтерполяція комунікативної методології на предметне поле трансляції екзистенційних сенсів в культурі; всупереч існуючим уявленням висувається положення про комунікативну структуру екзистенції; в світлі поняття екзистенції переосмислюється поняття мови та мовлення, провідні в сучасній герменевтичній філософії; здійснюється критика культурних форм життя спільнот, що базуються на цінностях, нівелюючих екзистенційну ідентичність, а також сформульовано принципи конституювання екзистенційних спільнот як "локальних світів інтерсуб'єктивності";

- в контексті нерозривності досліджень культури та політики в сучасну добу розвинуто поняття політичного дискурсу як необхідного чинника буття людини в культурі; на прикладі аналізу українського досвіду досліджено складнощі становлення політичного дискурсу, зроблений висновок про домінування сакрального типу політичного дискурсу в тоталітарному суспільстві; доводиться необхідність легітимації політичних дій у різноманітних формах комунікації, становлення публічного дискурсу як невід'ємної основи сучасної культури та політики.

Теоретичне та практичне значення роботи.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані:

- для викладання спеціальних курсів з комунікативної філософії культури, комунікативної етики, а також у викладанні загальних курсів філософії культури, соціальної та по-

літичної філософії, які з необхідністю потребують сучасного методологічного забезпечення;

- як основа для подальшого філософського дослідження явищ культури, а також питань, пов'язаних з ситуаціями мультикультуралізму, пошуків індивідуальної та колективної (національної) ідентичності, соціально-політичного самовизначення етнокультурних спільнот, національних меншин тощо;

- в міждисциплінарних дослідженнях культурної ситуації посткомуністичної доби; зокрема, отримані результати аналізу політичного дискурсу можуть стати у нагоду для політичної теорії та практики українського сьогодення.

Апробація роботи.

Ряд положень дисертації опубліковано в збірках наукових статей та журналах "Генеза", "Політична думка", колективній праці "Політологія посткомунізму" протягом 1990-1996 років (див. список опублікованих праць).

Про результати дослідження автор доповідав у виступах на міжнародних конференціях "Філософія та ідеологія: минуле, сучасне, майбутнє" (Київ, 1992), "Філософська традиція: проблема становлення" (Алушта, 1993), "Культура та етнотика" (Київ, 1994), "Демократія в Україні: проблеми становлення і перспективи" (Київ, 1994), "Трансформація філософської освіти в Україні" (Алушта, 1995), "Трансформація викладання філософії у вузах України" (Харків, 1995), на Другому Українському філософському конгресі (Київ, 1995) та на інших конференціях, семінарах, круглих столах.

Окремі результати дисертаційного дослідження апробовані

під час викладання в НАУКМА 1995-1996 рр. відповідних тем з курсу "Філософська пропедевтика" та розробленого автором спецкурсу "Філософія Ніцше" (24 години).

Структура дисертації.

У відповідності з метою та змістом дослідження дисертація складається із вступу, трьох розділів, заключення, приміток та списку літератури, що опрацьована автором. У вступі окреслюються та обґрунтовуються загальні принципи дослідження та його актуальність. Перший розділ присвячено аналізу генези проблеми комунікації в культурі та філософії доби Модерну, критичне продовження традиції якої дозволяє виробити поняття комунікативної раціональності. Отримані результати використано у другому розділі для розробки комунікативної методології філософського дослідження культури та у третьому розділі для дослідження комунікативних проблем сучасної культурної ситуації: феномену мультикультуралізму, засад національної культури та етнокультурної спільності, комунікативного способу буття екзистенції в культурі, конституювання політичного дискурсу.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, визначається головна мета роботи, здійснюється вибір методології дослідження, розглядається сучасний стан розробки проблематики дисертації, формулюються мета 1

завдання дисертації, розкривається її наукова новизна, можливість теоретичного і практичного застосування результатів дослідження, викладено результати його апробації автором.

Перший розділ дисертації - "ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ КОМУНІКАЦІЇ В КУЛЬТУРІ ТА ФІЛОСОФІЇ МОДЕРНУ" - присвячено визначенню специфіки проблеми комунікації в культурі та філософії доби Модерну.

Оскільки сучасна комунікативна філософія є продовженням та розвитком, говорячи в термінах Ю. Хабермаса, "незавершеного проекту Модерна", постає необхідність дослідження первинних форм та шляхів формулювання проблеми комунікації в традиції філософії суб'єктивності. Отже, на основі історико-філософського аналізу досліджено, які формулювання та вирішення проблеми комунікації філософії суб'єктивності є методологічно обмеженими, теоретично непослідовними та практично небезпечними, а які - потребують подальшого розвинення в сучасній філософії культури.

В першому параграфі праці - **"Попереднє прояснення проблеми комунікації у відповідності з трансформацією поняття культури від Модерну до посткласики"** - обґрунтовується взаємозв'язок та взаємозалежність комунікації та культури. Завдяки методологічній стратегії поєднання комунікативної методології та онтологічного підходу до культури доводиться, що вирішення проблеми комунікації закорінене в онтології світу культури та відповідно пов'язане з суттєвими трансформаціями тієї чи тієї філософії культури. Отже, постає необхідність дослідження генези поняття культури та культурно-світоглядної позиції людини в світі. Автор виділяє чотири провідні тематичні етапи такої трансформації.

По-перше, досліджується специфіка культурної ситуації

Нового часу, яка полягає у обґрунтуванні наукової раціональної картини світу. Наука посіла місце основного культурного феномену, а філософія Нового часу спрямована на аналіз культури в контексті обґрунтування універсального знання та обґрунтування умов його трансляції (комунікації). По-друге, аналізується специфікація філософії культури як відповідного предметного поля філософських досліджень та методології "наук про дух" (Geisteswissenschaften). В контексті такої герменевтичної трансформації філософії в напрямку досліджень явищ культури тема комунікації закоріненна в проблемах мови, розуміння та інтерпретації традиції. По-третє, досліджується роль комунікації в позбавленні культури репресивного характеру та її значення для критики ідеології. Втрата культурою трансцендентного статусу відбувається завдяки переведенню її на один комунікативний рівень з людиною, носієм культурних цінностей та ідеологічних упереджень. По-четверте, досліджується фундаментальне екзистенційне переосмислення культури - новітнє розуміння її як способу людського буття та горизонту сенсоутворень. Проблема комунікації актуалізується не лише в сенсі пошуків автентичності власній культурі, але й в промісненні можливостей артикуляції екзистенційних вимірів буття у міжкультурній комунікації.

Другий параграф дисертації "**Становлення ідеї комунікації в новоевропейській культурі**" присвячено дослідженню комунікативного осмислення культури та суспільства в поняттях "суспільного договору" (Гоббс, Руссо), "публічності" (Свіфт, Кант) та "об'єктивного духу" (Гегель, Дільтей). Договірні теорії Гоббса та Руссо базуються на осмисленні суспільства як комунікації. Ідея суспільного договору має два витoki:

екзистенційна криза спільного людського буття та вимоги розуму. Подолання природного стану "війни всіх проти усіх" стає можливим завдяки досягненню комунікативної згоди. Спираючись на тексти Гоббса та Руссо, проаналізовано зародження комунікативного підходу до осмислення суспільно-культурного буття людини, а саме - через можливості раціоналістичного досягнення комунікативної згоди, становлення комунікативної компетенції, легітимацію норм у комунікації, комунікативне обґрунтування соціальності, моралі, права, влади.

В параграфі проаналізовано становлення ідеї публічності, яка полягає в положенні про те, що суспільне та культурне буття людини має публічно-комунікативний характер. Провідний характер ідеї публічності для європейської культури доби зародження капіталістичної модернізації (XVII - поч. XVIII ст.) доведено на аналізі текстів Свіфта та Канта. Перший розглядав публічність як стан суспільства, який уможливорює політичний, культурний, релігійний критицизм. Автор розкриває, як феномен публічності безпосередньо вплинув на розвиток феномену громадянського суспільства через становлення англійського парламентаризму, критичне осмислення комунікативних баталій двох сформованих партій - вігів та торі, зміну культурно-політичного становища в Ірландії. З іншого боку, в текстах Канта міститься завершена оцінка Просвітництва як вміння публічного користування власним розумом. На матеріалі аналізу ідей Канта доводиться не тільки емпірична значимість ідеї публічності. Доводиться філософсько-трансцендентальне значення ідеї публічності, яке виражається у тому, що публічність є, по-перше, апріорною передумовою індивідуального розуму, по-друге, універсальною пере-

думовою існування права, політики та моралі, по-третє, умовою можливості комунікації.

Становлення проблеми комунікації в новоєвропейській історії також досліджується через аналіз поняття та опису структур об'єктивного духу в філософії Гегеля та Дільтея. Гегель, по-перше, піддав аналізу соціальні інститути тогочасного європейського суспільства з точки зору "Розуму", по-друге, витлумачив об'єктивний дух (особливо моральністнісну духовність) як сферу інтерсуб'єктивних відносин. Автор робить висновок, що у сфері сім'ї, громадянського суспільства та держави інтерсуб'єктивні відносини з точки зору Гегеля є самоціллю об'єктивного духу, хоча останній і не вживає поняття "інтерсуб'єктивність". Дільтей, також, з одного боку, переосмислює розуміння об'єктивного духу як моменту саморозгортання розуму, елементу діалектичної системи, з іншого переосмислює об'єктивний дух на засадах поняття життя. Об'єктивний дух набуває таким чином значення того екзистенційного досвіду суспільного (та індивідуального) буття в історичному, культурному світі, який визначає особисте буття людини. Отже, робить самостійний висновок автор дисертації, світ об'єктивного духу - це той горизонт життєвих самоочевидностей історичного суб'єкта, в якому він існує і який є умовою можливості будь-якої наукової (розумової) діяльності та умовою комунікації.

В третьому параграфі - "Спекулятивне осмислення комунікації та інтерсуб'єктивності в філософії суб'єктивності" - досліджуються трансцендентальні умови можливості комунікації в філософії суб'єктивності. На матеріалі аналізу текстів Декарта, Канта, Фіхте, Гегеля, Маркса досліджується претензія

на абсолютну достовірність "Я" як фундамента інтерсуб'єктивного досвіду. Аналіз філософських образів "Ego cogito" та "трансцендентальної єдності аперцепції" дає підстави говорити про своєрідний "методологічний соліпсизм" (К.-О.Апель) філософії суб'єктивності, її не-комунікативний, монологічний характер. Філософія Фіхте також є прикладом обґрунтування претензії на значимість (всезагальність, універсальність, інтерсуб'єктивність) одиничного суб'єкта.

В гегелівській філософії, як відомо, самосвідомість становиться через визнання з боку іншої самосвідомості. Комунікативність в розумінні Гегеля, робить висновок автор, є необхідним наслідком того, що бути самосвідомим неможливо поза існуванням інших самосвідомих "Я". Спекулятивне обґрунтування іншого та комунікативний зв'язок з ними імпліцитно притаманний гегелівській діалектиці культури та суспільства.

Марксистська філософія є формою переосмислення реальності комунікації в філософії суб'єктивності по двом напрямкам: через поняття діяльності, практики та через поняття суспільності. Вихідним пунктом філософської рефлексії стають суспільні відносини, суспільність. Історичний матеріалізм прагне поєднати практичну діяльність, спосіб виробництва з відповідною формою спілкування. Через поняття суспільності (В.П.Іванов), по-перше, прояснюється той величезний природний та культурний масив, який людина має засвоїти, включити в практику, по-друге, інтерсуб'єктивне усвідомлення самого характеру діяльності. Водночас негативний вплив філософії суб'єктивності виражається у не-комунікативному, "мовчазно-родовому" витлумаченні характеру суспільності. Суспільність та комунікація в марксизмі є складо-

вою частиною телеологічної концепції та практично-небезпечного наміру революційного перетворення світу людини.

У другому розділі "КОМУНІКАТИВНА МЕТОДОЛОГІЯ ФІЛОСОФСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРИ" обґрунтовується комунікативний характер буття людини в культурі та, відповідно, спираючись на праці Апеля та Габермаса, розробляється комунікативна філософія культури. В цьому розділі з'ясовується специфіка комунікативної методології та розробляється комунікативний понятійний апарат філософії культури.

В першому параграфі цього розділу - "Потреба сучасної доби у комунікативній філософії культури" - доводиться, що сучасна комунікативна філософія є розвитком ідей проекту Мюллера в напрямку переосмислення розуму як комунікативного розуму в сенсі передумови можливості універсального розуміння та втілення розуму (розумна побудова та існування) у соціальній та культурній практиці, в соціальних інститутах та, передусім, в суспільності як головному з них. Разом з тим комунікативна філософія є докорінно новим етапом розвитку філософської думки, переходом від філософії суб'єктивності до філософії інтерсуб'єктивності.

Потребу у комунікативній філософії автор аналізує виходячи з характеристики сутнісних ознак нашої доби. По-перше, це делегітимація універсальної філософсько-наукової схеми пояснення світу, по-друге, нова культурна ситуація - мультикультуралізм, що виражається у розмаїтті регіональних онтологій, по-третє, поєднаність культури та політики в осмисленні внутрі- та міжкультурного існування, по-четверте, екологічна криза, яка набула статусу глобальної культурної події, яка потребує переорієнтації цінностей та демократичної

М. В. Стефанюк
11/11/2011

цивілізації.

Комунікативна філософія, з одного боку, успадковує кращі набутки філософії Модерну, переосмислюючи суб'єктивізовану раціональність на інтерсуб'єктивних засадах. З іншого боку, вона є найбільш відповідною можливістю виявлення та вирішення нагальних проблем нашої доби. Комунікативна філософія і є тією найвідповіднішою сутністю нашої доби "пояснювальною схемою", яка здатна нормативно забезпечити мирне співіснування різних культурних світів та піклуюче ставлення до довкілля. Причому, не тільки як філософська теорія, але й як політична й екологічна практика та світогляд пересічної людини доби посттоталітаризму.

Другий параграф другої глави дисертації - "**Специфіка генези комунікативної методології**" - присвячений простеженню теоретичних джерел комунікативної методології. По-перше, досліджується вплив марксистської філософії, що виявився у становленні теоретичної позиції реконструкції історичного матеріалізму як критичної (на протизага традиційним) теорії (Ю. Хабермас). Але, загалом, комунікативна філософія характеризується не тільки поступовим відмежуванням від марксизму, але й його критикою. Теорія комунікативної дії постала як результат звільнення від упереджень традиції Франкфуртської школи.

По-друге, становлення комунікативної філософії відбувається в контексті лінгвістичного повороту від філософії свідомості до філософії мови, який репрезентований в прагматичній трансформації трансцендентальної філософії Канта (К.-О. Апель).

По-третьє, комунікативна методологія Апеля поєднує мето-

дологію аналітичної та герменевтично-феноменологічної філософії, що дозволило розглянути ідеї Вітгенштейна та Гайдеггера як передумову концепції трансцендентальної прагматики.

По-четверте, комунікативна методологія має етичне (практичне) спрямування. Етика дискурсу, яка протиставляється аристотелівській етиці утилітаризму, поєднує трансцендентальну настанову з дослідженням реальної комунікації; спільнот, суспільств та культур. Переміщення неокантіанської дихотомії цінностей та буття (та загалом всієї традиції філософії Модерну) в площину "етика (філософія) - світ (життєвий світ, культура, політика)" вказує на дієвість та практичну значущість комунікативної методології.

На підставі дослідження генези комунікативної методології зроблено висновок, що вона спрямована на розвиток трансценденталізму Модерна у відповідності з добою Постмодерну, методологічною засадою осмислення якої є не суб'єктивне "Я", а необмежена комунікативна спільнота (необмежена плюральність спільнот у комунікації).

Третій параграф другого розділу має назву "**Трансцендентальна комунікативна спільнота як засада аналізу культурної спільноти**". На підставі ідей Апеля розробляється комунікативна концепція "наук про культуру", в основу якої було покладено поняття ідеальної комунікативної спільноти. В цьому аспекті прояснюються можливі трансцендентальні критерії комунікативної аргументації та засади взаєморозуміння.

Грунтуючись на ідеях філософії комунікації та досліджуючи буття людини в культурі, автор робить висновок, що поняття ідеальної комунікативної спільноти та комунікативної раціональності може застосовуватись й до ситуації міжкуль-

турної комунікації, коли виникає потреба узгоджувати, з одного боку, універсальні норми та нормативність локального культурного світу - з другого. Таке узгодження передбачає обґрунтований (аргументований) розумний консенсус, а не залякування чи дії, що спираються на силу чи агресію, на "дискурс влади" чи безпосередньо на "критику зброєю", що й відбувається в гарячих місцинах перетину легітимізаційної сили локальних культурних світів.

В четвертому параграфі "Дискурсивне обґрунтування норм як основа культурної нормативності" комунікативно переосмислена герменевтична концепція культурної нормативності. Доводиться, що нормативність культурного світу, що утворюється завдяки спільному смислового простору, тим культурним самоочевидностям, які транслюються традицією, потребує випробування на критерій комунікативної раціональності. Комунікативне обґрунтування універсальних норм доповнює локальні етнічноетичні норми та створює умови їх дискурсивного виразу, забезпечуючи умови можливості ідеального дискурсу.

В параграфі обґрунтовано, що ідеальна дискурсивна ситуація вироблення норм повинна бути регулятивною ідеєю нормотворюючої діяльності реальних культурних спільнот. Нормативні вимоги рівноправності та однакової відповідальності є необхідними умовами будь-якого конкретного дискурсу. Дискурсивне вироблення норм є "цивілізованою" формою міжкультурного співіснування та умовою розквіту національної культури завдяки залученню до такої етнокультурної традиції, яка пройшла випробування у комунікативній раціональності.

Параграф п'ятий "Комунікативно-соціологічний аналіз культури" присвячений дослідженню співвідношення соціально-

ті та культури. Доводиться, що суспільні відносини, сфера практичного та політичного, ґрунтуються на комунікативних діях та неможливість редукції останніх до будь-якого іншого типу дій. Культурний фундамент життєвого світу також втрачає свою "німотність" та завдяки комунікативній дії та дискурсивній раціоналізації виступає конституюючим чинником соціальної інтеграції.

Автор аналізує габермасівські поняття життєвого світу та системи й доводить, що в процесі модернізації життєвий світ культури в жодному разі не втрачає своєї значущості, відбувається лише його комунікативна, а не омертвляюча - цілераціональна, - раціоналізація.

В шостому параграфі "Конституювання автономної "суспільності" в культурі" автор обґрунтовує значення автономної раціональної суспільності в культурному співбутті людей. Поняття суспільності обґрунтовується як в контексті його історичного становлення в культурі (воно сягає ще давньогрецького розуміння полісного життя людини), так з позиції нормативного значення цього поняття для культурних спільнот.

В параграфі розкривається, що суть суспільності полягає у відкритості спільної життєдіяльності людей. Формальні та неформальні форми суспільності виступають конституюючим чинником відкритого громадянського суспільства. Призначення суспільності полягає у встановленні багатомірних раціональних комунікативних зв'язків буття людини в культурі. Автор обґрунтовує, що суспільність є найбільш вигомою противагою ірраціональним людським потягам та диктаторському утвердженню політичної влади.

В третьому розділі дисертації **"КОМУНІКАТИВНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СИТУАЦІЇ"** комунікативна методологія розвивається в напрямку осмислення поєднання тенденцій ствердження свого національно-культурного світу та комунікативної раціоналізації культурно-суспільного життя.

В першому параграфі **"Комунікативна критика феномену етнокультурної спільності"** обґрунтовуються комунікативні засади національної культури та комунікативно досліджується феномен етнокультурної спільності. Вольові концепції етнокультурної спільності, як, наприклад, концепція Д. Донцова, висуває вимоги догматизму, романтизму та фанатизму, тобто цілком елімінуються раціонально-комунікативні засади культурного буття та універсально-національне розуміння нації.

Автор обґрунтовує, що етнокультурна спільність - це єдність, що конститується природньо, через культурну традицію, "мовчазно". Комунікативне ж осмислення національної культури вказує на необхідність дискурсивного прояснення того, що саме об'єднує нас в світ національної культури та в світ людства загалом.

Другий параграф третього розділу **"Мультикультуралізм та комунікативна криза"** присвячений аналізу новітнього феномену культури - мультикультуралізму - існуванню розмаїття "регіональних онтологій", багатоголосся культурно-історичних форм в межах усталених суспільно-культурних спільнот. В умовах комунікативної кризи, яка іноді переростає в справжню війну, автор обґрунтовує комунікативні засади пом'якшення національно- та етнокультурних конфліктів, задоволення національно-культурних претензій на значимість.

Утвердження національної культури невід'ємне від дотри-

мування універсальних прав людини та громадянських свобод. Якщо етнокультурна спільність може існувати за своїми нормами, які мовчазно поділяються, то в ситуації мультикультуралізму такий шлях є теоретично безплідним та практично небезпечним.

Комунікативну кризу можна подолати лише на засадах трансцендентальної рефлексії над умовами можливості розуміння через визнання апіорної ідеальної комунікативної спільноти. Конституювання "культурно-резонуючої публічності" (Габермас) можливо лише за умови організації мультикультурного життєвого світу за принципами дискурсивного взаєморозуміння, дискурсивно обґрунтованої аргументованої згоди.

В третьому параграфі "**Комунікативна трансляція екзистенційних сенсів в культурі**" автор поєднує онтологічний підхід до культури та трансформовану комунікативну методологію. Розвиваючи концепцію закоріненості людського буття в світ культури, який утворює смисловий горизонт розкритості суцього, автор доводить, що екзистенційний вимір культури проявляється в комунікації.

Аналізуючи проблему автентичного виразу в комунікації екзистенційних переживань, автор доводить необхідність комунікації для буття людини як екзистенції. Буття людини не тільки має мовний, комунікативний характер, але й є автентичним лише за умови комунікативної самопрезентації екзистенції. Через аналіз перформативних висловлювань обґрунтовується, що цілісність людського буття не може бути елімінована з них, навпаки, вони є маніфестацією дескриптивної та нормативної самоідентичності.

Автор, через аналіз конституювання людським буттям ло-

кального світу інтерсуб'єктивності, доводить можливість автентичного комунікативного співбуття людини в культурі. Комунікативне прийняття вихідних онтологічних (культурних) заasad людського буття створює умови для автентичного співбуття культурної спільноти.

В четвертому параграфі "Становлення публічного дискурсу в сучасній українській культурі та політиці" доведено значення політичного дискурсу як умови конституювання відкритого громадянського суспільства в Україні. На основі аналізу типів політичного дискурсу, що є нашою суспільно-політичною спадщиною, як, наприклад, сакральний тип політичного дискурсу, досліджено стан комунікативної раціоналізації суспільно-культурного життя в Україні та становлення посткомуністичного політичного дискурсу.

Довівши фундаментальне значення політичного дискурсу для розвитку культурних спільнот, автор робить висновок, що наше культурно-політичне майбутнє напряму залежить від того, наскільки зможе конституюватися публічна сфера культури, розвинутий політичний дискурс та комунікативна раціоналізація життєвого світу культури.

У заключенні узагальнюються результати дослідження. Дисертаційна робота є теоретичним з'ясуванням умов поєднання екзистенційно-буттєвих вимірів культурного буття спільноти та комунікативної раціональності співжиття людей, яке здійснено через дослідження феномену комунікації в світі культури.

В результаті проведеного дослідження автор дійшов таких висновків:

- на основі застосування та розширення предметної сфери

комунікативної методології доведено, що буття людини в культурі має комунікативний характер, завдяки чому зроблений висновок про можливість співіснування культурних спільнот на засадах комунікативної раціональності;

- обґрунтована необхідність розповсюдження принципів комунікативної раціональності на сферу суспільно-культурного буття людей, в тому числі на сферу традиційної культури;

- комунікативна методологія та відповідний концептуальний апарат відповідають вимогам для дослідження та вирішення нагальних життєво-практичних проблем сучасної культурної ситуації;

- розроблено поняття політичного дискурсу як необхідного чинника буття людини в культурі. Доведена необхідність легітимації культурно-політичного життя шляхом комунікації, становлення публічного політичного дискурсу як умови конститування громадянського суспільства, в тому числі в пострадянській Україні.

В заключенні також окреслені перспективи подальшої розробки проблем дослідження.

Основний зміст дисертації викладено в наступних публікаціях:

1. Особливості політичного дискурсу у перехідний період//Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств. - К., 1995. - 0,5 д.а. (укр. та англ. мовами), співавтор - В.Вовк.

2. Монологізм волі до влади як політична спадщина//Там само. - 0,2 д.а.

3. Домінування сакрального типу політичного дискурсу

су//Там само. - 0,4 д.а.

4. Zoon politicon вчиться говорити: політичний дискурс в посткомуністичній Україні//Політична думка. - 1994. - N 3. - 0,8 д.а. (укр., рос. та англ. мовами).

5. Роль понять тілесності та життя в проблемі інтерсуб'єктивності (Переосмислення філософії Ф.Ніцше)//Генеза. - 1994. - N 2. - 1,6 д.а.

6. Проблема сущности человека в отношении к "Другому">//Философские исследования (сборник студенческих научных работ). - К.,1990. - 0,6 д.а.

7. Етнічні світи: проблема комунікативності волі до життя//Культура та етнотика. Випуск V. - К.,1994, - 0,1 д.а.

Klepikov A. The Phenomenon of Communication in the World of Culture.

A dissertation thesis for Candidate of Sciences degree in philosophy. Speciality - 09.00.04 - Philosophical Anthropology and Philosophy of Culture. The Institute of Philosophy, National Academy of Sciences, Kiev 1996.

The thesis dealing with explication of communicative nature of human being in culture and elaboration of principles of cultural communities coexistence on the basis of communicative rationality are to be defended.

Клепиков А. А. Феномен коммуникации в мире культуры.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.04 - философская антропология и философия культуры. Институт философии Национальной академии наук Украины. Киев. 1996г.

Защищается рукопись диссертации, посвященная обоснованию коммуникативного характера бытия человека в культуре и разработке принципов сосуществования культурных сообществ на основе коммуникативной рациональности.

Ключові слова: Комунікація, Культура, Раціональність, Публічність, Дискурс.

436846

АВ 35.125
АВ 35.125

Підписано до друку 17.05.96. Формат 60x84/16. Папір друкар. Друк
офсетний. Умовн. друк. арк. 1,1. Тираж 100 прим. Замовлення 247.
Безкоштовно.

Видавництво гуманітарної літератури "АБРИС"
252001, Київ-1, вул.Трьохсвятительська, 4.